

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

„MÁRVÁNKŐBEN METSZETT ÍRÁS KOPIK, VÉSZHET”
(Nevezetes verssorok Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbáján)

Immár több mint négyszáz esztendeje annak, hogy a nyírbátori református templom belsejében elhelyezték Ecsedi Báthory István (1555–1605) fehér kőből faragott tumbáját. A nagytekintélyű kálvinista főúr 1605. július 25-én, ecsedi várában halt meg. 1603-ban kelt végrendeletében így rendelkezett saját temetéséről: „Annak okáért temessenek engemet az bátori szentegyházba, ott, azhol én immár Isten segítségéből az sért megcsináltattam. Nagy pompával engemet ne temessenek, csak az én rendem szerént tisztességgel, és csak úgy is, azmint az üdő szenvedí és kívánja, nem szövétnekkel, se keresztet ne varrjanak koporsómra, azmint láttam némelyeknek, pápai bolondság nékem nem kell. Hogy lelkem nyugován az úrban az én Istenemben uramban, az úr Jézus Kristusban, az igaz Jehova Istenben, testem is nyugodjék az földnek gyomrában, azhonnan vétetett, az ítéletnek napjáig. [...] Az én lelkemet az én Istenem testemből kivéven, atyámfia, testamentumos jámbor szolgám, testemet temetessed Bátorban, abban az koporsóban, azmelyet magam csináltattam, és abban a sérben, nem nagy pompával...”¹

Báthory István özvegye, Homonnay Fruzsina az először kiküldött temetési meghívókban azt írta, hogy férje „tisztességes temetését, és az bátori templomban ő magától csináltatott, új sírbe tételít” szeptember elsejére tűzte ki. A temetést azonban elhalasztották, s végül 1605. október 9-én, Bocskai István fejedelem jelenlétében tartották meg.² Hodászi Lukács debreceni püspök mondta felette a tanító jellegű temetési prédikációt, amelynek textusát a 82. zsoltár 6. és 7. verseiből vette.³ Zólyomi Sámuel füzéri prédikátor Ézsaiás könyvének 57. részét idéző, latin nyelvű orációt és epitáfiumot írt a temetésre.⁴ Somosújfalvi Péter debreceni rektor egy *Threnos* című latin elégijával, kilenc további

¹ ECSEDI BÁTHORY István *Végrendelete 1603*, kiad., bev. VADÁSZ Veronika, Szeged, 2002, 26, 59.

² SZÁDECZKY Lajos, *Gyászjelentések [Ecsedi Báthory István 1605]*, Történelmi Tár, 1889, 201–204; SEPSI LACZKÓ Máté, Lorándffy Mihály udvari concionatora *Krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései 1521–1624 = Erdélyi történelmi adatok*, III, szerk., kiad. Gróf MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1858, 65: „1605. 9 octobris Báthori István eltemettetik a bátori templomban. Báthori Gáborra száll Ecsed vára. A fejedelem, Bocskai István is ott lón a temetségen, kijöven Erdélyből minden hadaival.”

³ HODÁSZI Lukács, *[Halotti beszéd Báthory István felett]*, Debrecen, 1605 (RMNy 930).

⁴ ZÓLYOMI Sámuel, *Piis manibus, pie in Christo sopiti, triumphantique Ecclesiae in coelo additi, Illustris Herois ac Spectabilis Domini, Dn. Stephani de Bathor...*, Debreceni, 1605 (RMNy 932); Uő, *Epitaphium in obitu vere illustris genere pietate, erga deum meritisque in patriam, et ecclesiam Christi Domini Domini Stephani de Bátor...* (*Veszprémi históriás colligatuma*, kézirat a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában.)

szerző pedig a *Lacrymae Musarum* című gyászversfüzérrel tisztelgett az elhunyt előtt.⁵ Az itt elősoroltak, a Zólyomi Sámuel által írt epitáfium kivételével, nyomtatásban is megjelentek.

A hatalmas, kőből faragott sírládát, az egyik rajta levő felirat szerint, Báthory István fogadott fia, Somlyai Báthory Gábor (1589–1613) készítette, még az erdélyi fejedelmé váló megválasztását megelőző esztendőök során.⁶ A jelképes síremléknek szánt, 1607 körül, vélhetőleg Erdélyben kifaragott tumba fedőlapján két sírvers fogja közre a Báthory-címert:

Insignis pietate, comes et stemmate clarus
Bathoridum Stephanus, dux patriaeque pater,
Quingentos steterat cuius genus amplius annos,
Ereptus terris hac tumulatur humo.
Quem regni proceres lugent, ecclesia deflet,
Ipsaque egenorum languida turba gemit.
Heu, domus antiquae sobolis viduata nepote
Bathoridum subito sic ruitura cadis.
Sic tu, qui proavos et regum stemmata iactas,
Splendida cuncta, vides, conficit hora brevis!

* * *

Quam cito bullatae pluvius tumor interit undae,
Tam postrema cito cuilibet hora venit.
Respicit ad nullos Lachesis communis honores,
Nec curam ullius nobilitatis habet.
Parcere nec senibus, nec parcere novit ephoebis,
Non a formoso continet ore manus.
Non stulti: longos nobis promittimus annos,
Linquendas aliis et cumulamus opes.

A századok során többen akadtak, akik feljegyezték a tumba négy oldallapjának és peremének prózai, valamint fedelének verses feliratait. Az első közülük a II. Rákóczi Ferenc kíséretében, 1708 januárjában Nyírbátorba érkező Beniczky Gáspár fejedelmi titkár volt, aki naplójába gondosan bemásolta a síremléken látható szövegeket.⁷ A feliratgyűjtéssel is foglalatосkodó Bod Péter (1712–1769) pedig mindkét sírverset kiadta *Hun-*

⁵ SOMOSOSÚJFALVI Péter, *Threnos de obitu Illustris ac Magnifici Comitis Domini Stephani de Bathor...*, *Item: Lacrymae Musarum*, Debrecini, 1605 (RMNy 931).

⁶ „Perpetuae gratitudinis erga fratri suae optime merito M. D. Gabriel Báthori maestus posuit.”

⁷ BENICZKY Gáspár *Naplója = Rákóczi tár: Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diáriumok és törvénycikkpek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához*, I, szerk. THALY Kálmán, Pest, 1866, 93–94.

garus tymbaules című, 1764-ben megjelent könyvében.⁸ Weszprémi István debreceni professzor a magyar orvosok életrajzait megőrkítő művének 1787-ben megjelent kötetében ugyancsak szerepel a síremléknek és feliratainak részletes bemutatása.⁹ 1809-ben Szirmay Antal (1747–1812) Szatmár vármegyét ismertető munkájában a verseket saját formahű fordításaival együtt közölte, a fedőlapon „napnyugatról” valót két változatban is.¹⁰ Ezek egyike és a „napkeletről” való vers fordítása a következő:

Báthory nagy hírű nemzetség dísze, kegyes gróf
István, a' ki vezér, s a' magyar atyja vala,
A' kinek öt, s több száz esztendőn nemzete tartott,
Földről elvitetett, s teste van e' por alatt.
A' haza, főrendek, szent egyház gyászba kesergik,
A' ki szegény, s nyomorult sorsba van, érte sohajt.
Régi dicső törzsök fia! Nincs maradékod utánad,
Báthory ház szomorú benne, hogy omlasz alá?
Így, te, ki kérkedtél őseidbe, királyi jelekbe,
Mindeneget, láthatd, egy rövid óra leront!

* * *

Mely hamar a' vízen dagadott buborékok enyésznek,
Úgy közelít a' vég óra rohanva felénk.
Semmi különbséget a' halál sorsunkba nem ismér,
Nincs a' nemes régi címnek előtte becsi.
Nem tud az ifjúnak kedvezni, miként az öregnek,
A' szép orca, s ajak semmi se, por, s hamu lesz.
És mi sok esztendőt, mi magunknak ígérve, bolondul
Sok kincset, noha majd másra jut, öszverakunk!

Beniczky Gáspár előbb említett naplója 1866-ban vált ismertté, amikor a *Rákóczi tár* egyik kötetében megjelent. 1869 decemberében, a Vasárnapi Újság hasábjain, Lehoczky Tivadar (1830–1915) ismertette meg az olvasókkal a nyírbátori sírverseket, mellékelve prózai fordításukat is.¹¹

Ecsedi Báthory István tumbájának első tudós ismertetését Leffler Béla (1887–1936) tette közzé az *Archaeologiai Értesítő*ben, 1915-ben.¹² Ő az egyik verset így kommentál-

⁸ BOD Péter, *Hungarus tymbaules*, Enyedini, 1764, 73–74.

⁹ WESZPRÉMI István, *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia, centuria tertia, decas I. et II. Tomus IV*, Viennae, 1787.

¹⁰ SZIRMAY Antal, *Szatmár vármegye' fekvése, története és polgári esmérete, I. rész*, Buda, 1809, 104–105.

¹¹ LEHOCZKY Tivadar, *Még néhány szó a nyírbátori templomról*, Vasárnapi Újság, Pest, 1869. december 26., 52. szám, 714.

¹² LEFFLER Béla, *A nyírbátori ref. templom*, *Archaeologiai Értesítő*, 1915, 261–287.

ta: „A kisebbik táblán egy igazán szép vers van megörökítve, melyről azonban nem tudom, hogy erre az alkalomra készült-e, vagy valahonnan idézik.” A gyakorló műfordító Leffler az epigrammát ekként magyarította:

Mily sebesen leapadt hullámozó víznek az árja:
Oly gyorsan jön meg vége kinek-kinek is!
Semmi nagy érdemeket nem vesz figyelembe a Parca,
Ősi nemességre gondja, tekintete nincs!
Nem kímél öreget, deli ifjúnak se kegyelmez,
Szép kecses ajkától nem veszi vissza kezét
És mink balgatagok, várunk sok hosszú időket
Gyűjtünk kincset azért, hogy örökölje utód!

Weszprémi István orvostörténeti könyvét 1970-ben újra kiadták. Ebben a kétnyelvű kiadásban Vida Tivadar műfordításában olvashatók a síremlék versei.¹³ Egy 1959-ben megjelent, Nyírbátort bemutató könyvecske pedig közölte a síremlék összes feliratát és magyar fordításukat is.¹⁴ Ezen feliratokat legutóbb 1987-ben közzölték, mégpedig Magyarország műemléki topográfiájának Szabolcs-Szatmár megye műemlékeit bemutató XI. kötetében.¹⁵

Czegei Wass György naplójában, az 1681. szeptember 30-áról szóló feljegyzésben, elragadtatva írt a nyírbátori templomról, amelyet Thököly Ferencsel együtt tekintett meg: „szállottuk meg Ecsed várát. Eodem voltam urunkkal önagságával együtt az bátori templomban, melynél szebb templomot soha életemben nem láttam; nem is hiszem, hogy nagy darab földön csinálásra nézve mása légyen; az Báthori Miklós testit is láttam abban az templomban.”¹⁶

A nyírbátori református templomot bemutató könyvekben főként az 1479-ben, a Kenyérmezőn diadalmaskodó Báthory István (1435–1493) erdélyi vajda vörösmárvány síremléke szerepel. Ecsedi Báthory István tumbáját a művészettörténészek csekély értékűnek tartják. Az irodalomtörténet azonban nagyra becsüli a személyt, akinek emlékére a sírláda készült. A református egyház nagy pártfogója volt ez a Báthory István, akinek irodalmi értékű vallásos elmélkedései kéziratban maradtak fenn.¹⁷ Ecsed nagyhatalmú ura Balassi Bálinttal is baráti kapcsolatban volt.

A tumba mindeddig észre nem vett irodalmi érdekességet hordoz magán. A fedőlap kisebbik tábláján olvasható, már Leffler Béla által is szépnek értékelt epigramma ugyan-

¹³ WESZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza: Harmadik száz. I. és II. tized*, ford. VIDA Tivadar, Bp., 1970, 187–193.

¹⁴ ENTZ Géza, SZALONTAI Barnabás, *Nyírbátor*, Bp., 1959, 49–51, 55–59. (A feliratok szövege fordításukkal.)

¹⁵ *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei*, II, szerk. ENTZ Géza, Bp., 1987, 147–148.

¹⁶ *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, III, Bp., 1896, 18. – A templom kriptájában nyugvó Ecsedi Báthory Miklós (?–1584) országbíró Ecsedi Báthory István nagybátyja volt.

¹⁷ ECSEDI BÁTHORY István *Meditációi*, kiad. ERDEI Klára, KEVEHÁZI Katalin, Bp.–Szeged, 1984 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 8).

is nem más, mint Janus Pannonius két elégiájából vett, négy-négy sornyi, szószerinti idézet! A sírvers 1–2. és a 7–8. verssorai, egy szórendi cserétől eltekintve, a *Threnos in Racacinum cubicularium* című elégia 35–38. verssoraival egyeznek meg:¹⁸

Quam cito bullatae, pluvius tumor interit, undae,
Tam postrema cito cuilibet hora venit.
Nos longos nobis, stulti, promittimus annos,
Linquendas aliis et cumulamus opes;¹⁹

A sírvers 3–6. verssorai pedig a *De morte Andreolae, Nicolai V. pontificis Romani et Philippi cardinalis Bononiensis matris* című elégia 5–8. verssoraival azonosak:²⁰

Respicit ad nullos, Lachesis communis, honores,
Nec curam ullius nobilitatis habet,
Parcere nec senibus, nec parcere novit ephebis,
Non a formoso continet ore manus.²¹

¹⁸ IANUS PANNONIUS, *Poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia: Pars I*, [ed. Samuel TELEKI, Alexander KOVÁSZNAI], Trajecti ad Rhenum, 1784, 348 (*Elegiarum libri I, Elegia XV*); reprint: Bp., 2002.

¹⁹ *Síratóének Racacinusról, kisinásárról*, PALOJTAY Béla műfordítása = JANUS PANNONIUS *Összes munkái*, az 1972. évi válogatott kiadás átdolgozott és teljessé bővített változata, közrebocsátja V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1987, 280–281:

Mint pocsolában szétpukkan zápor buboréka,
Ránk tör végóránk éppen ilyen hevesen.
Sok-sok hosszú évben bízunk ostoba fővel,
Gyűjtünk s másra marad mind, amit összeszedünk.

²⁰ IANUS PANNONIUS, *Poemata...*, 1784, 360–361 (*Elegiarum libri II, Elegia II*).

²¹ *Andreolának, V. Miklós pápa és Fülöp bolognai kardinális anyjának halálára*, CSORBA Győző műfordítása = JANUS PANNONIUS *Összes munkái*, 1987, 276–277:

Mert ugyanúgy nem néz senkit meg semmit a Párka,
Ósi nemesség, rang: megveti ő ezeket.
Nem kíméli a vént, és nem kíméli az ifjút,
S a gyönyörű arctól sem veszi vissza kezét.

A kálvinista főúr sirján tehát egy kocsihajtót és egy római pápa anyját elsirató elégia kontaminációja olvasható! A compilátor személyét Báthory István prédikátorai körében sejtjük fellelni. A síremlék oldalaira és fedőlapjára metszett feliratokat vélhetőleg Hodászi Lukács nagyecsedí református prédikátor, majd debreceni püspök szövegezte meg. Erről a tudós prédikátorról méltán feltételezhető, hogy ő szedte egybe a Janus Pannonius-verssorokat tartalmazó sírverset.

Feltevésünket igazolni látszik az a debreceni Déri Múzeumban, egy példányban fennmaradt, fentebb már említett, Debrecenben kinyomtatott halotti beszéd, amelyet Hodászi Lukács mondott el Ecsedi Báthory István felett.²² A püspök a textust a Zsoltárok könyvéből vette: „Prédikáció, mely az 82. psalmusnak hatodik és hetedik verseiből rendeltetett. 6. Én mondtam, istenek vagytok, és ti mindnyájan az felséges Istennek fiai. 7. Mindazonáltal, mint az emberek, meghaltok, és mint egy az fejedelmek közül, elestek.” A prédikáció több latin versrészlettel és azok szabad fordításával van mindenütt megtűzdelve. Kecskeméti Gábor figyelt fel először az ebben a temetési beszédben megbúvó, kétszer kétsoros Janus Pannonius-idézetre.²³ Hodászi prédikációjában ugyanis ez olvasható:²⁴ „Bizonyára az ember csak rébzetben²⁵ jár, bizonyára héában szorgalmatoskodik, gyűt, és nem tudja, ki foglalja magának. Nagy hamar elmúlik az élet, mint ám az esőben való buborék, azmint Pannonius mondja (Eleg. 8.):

Quam cito bullatae pluvius tumor interit undae,
Tam postrema cito cuilibet hora venit.

Mely hamar az esőben való buborék elmúlik, ilyen hirtelen kinek utolsó órája eljű. Így hát mind másé léssen, azmit ember nagy szorgalmatossággal keresett, és igen keveset gyönyörködhetnek benne, mint amaz bolond gazdag, azkiről emlékezik Christus urunk Luc. 12. [...] Így vagyon, úgymond, azki magának kincset gyűt, ez nem kazdag Istenben. De nagy részéből mind így járnak az emberek, azmint ugyan az előbbi megnevezett helyen mondja Pannonius:

Nos longos nobis stulti promittimus annos,
Linquendas aliis et cumulamus opes.

Mi bolond emberek, magunknak hosszú esztendőket ígérünk, és az másnak maradandó kincset igen gyűtünk.”

²² KISS Sándor, *Egy egyetlen példányban fennmaradt debreceni nyomtatvány*, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1948–1956, 105–110.

²³ KECSKEMÉTI Gábor, *Ismeretlen Janus-fordítás a XVII. század első évtizedéből = Ritoók Zsigmondné Szalay Ágnes 70. születésnapjára*, közreadja a Rebakucs, Bp., 2001. június 13., 13–15.

²⁴ HODÁSZI, i. m., A4v–B1r.

²⁵ Rébzet: látomás, rémkép. A rébzik ’sejlik, rémlik’ jelentésű ige származéka. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, főszerk. BENKŐ Loránd, III, Bp., 1976, 355.

Hodászi Lukács, a könyv margójára szedelve, a 8. számú elégiát nevezte meg forrásaként. Bizonyára Zsámboky János 1569-ben, Bécsben megjelent Janus Pannonius-kiadását használta, ahol a Racacinus halálára írt elégia valóban a 8-as számú, s tíz lappal előbb az Andreola-elégia is fellapozható.²⁶ Hodászi temetési beszédének legvégén Ovidius-idézzel (*Metamorphoses*, XIII, 140–141) tért ki az elhunyt méltatására:²⁷ „De, hogy ezeket elhagyjam, közelebb való dolgokat is találunk önnagyságában, azmelyekért méltóbb dicséretet érdemel, mert atyákkal, anyákkal és nagy nemzetségekkel méltán ember nem dicsekedhetik, azmint az poéta mondja. *Nam genus et proavos et quae non fecimus ipsi, / Vix ea nostra [voco] etc.* Azaz, mind nemzetségemet, mind régi eleimet, s azmelyeket nem én cselekedtem, nem mondom enyimnek, etc.” Ezek a gondolatok a tumba fedőlappjának Ecsedi Báthory Istvánról szóló, másik epigrammájával mutatnak rokonságot.

A református prédikátorok bizonyosan meghallgatták vagy elolvasták társaik temetésekén elmondott gyászbeszédeit. Ezzel magyarázható, hogy a Racacinust elsíró elégia Hodászi által idézett 35–36. sora és azok magyar fordítása a továbbiakban is fel-felbukkan a 17. századi prédikációs irodalomban. Kecskeméti Gábor volt az, aki ezeket a felbukkanásokat nyomon követte, s kimutatta, hogy azok Hodászira mennek vissza.²⁸ Nagyrészt az ő eredményeit hasznosítva szemlézzük ezeket.

Kaposi Borbély István református prédikátor a fiatalon elhunyt Nyári Ferenc felett 1622. október 9-én, Királyhelmecen elmondott temetési beszédében idézte a sorpárt.²⁹ A prédikátor saját fordítást is fűzött az idézethez: „Mint ama záporosóbe való vízi buborík azmely hertelenséggel elmúlik, oly hertelen eljő az embereknek életeknek utolsó órája.”³⁰ Foktövi János (1566–1619 u.) református lelkész, *Homo bulla: azaz az embör buborík. Janus Pannonius* címmel és latin idézettel, ugyancsak ezt a két sort tartotta érdemesnek magyarrá fordítani:

Möly hamar az buborík elmúlik esős időben,
Végső s utolsó órad így múlik embör hamar.³¹

Azt követően, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem felesége, Károlyi Zsuzsanna 1622. május 13-án Kolozsvárott meghalt, több színhelyen és több hónapig mentek végbe temetésének szertartásai. Az elhangzott halotti prédikációk, classisokba osztva, 1624-ben Gyulafehérvárott nyomtatásban is megjelentek. A *Secunda classis, nyolcadik prédikációt* Váradi István bodrogkeresztúri lelkész, a temetés után harmad nappal, 1622. július 3-án

²⁶ IANI PANNONII Opera, ed. Ioannes SAMBUCUS, Viennae Austriae, 1569, 97b–98b: *Andreola*; 106a–109b: *Racacinus*.

²⁷ A beszéd Ecsedi Báthory István személyére vonatkozó, befejező részét lásd RMKT XVII/1, 576–577.

²⁸ KECSKEMÉTI, *i. m.*

²⁹ *Négy szép halottas prédikációk, melyek prédikáltattak az tekintetes és nagyságos úrfinak Bedegy Nyári Ferencznek...*, Bártfa, 1624 (RMNy 1296). Idézi BÀN Imre, *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány = Janus Pannonius: Tanulmányok*, szerk. KARDOS Tibor, V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1975, 498–499.

³⁰ Helyesbítve idézi KECSKEMÉTI, *i. m.*, 13.

³¹ RMKT XVII/8, 174 (51. sz.).

mondta el.³² Nála is felbukkan a Hodászitól átvett idézet: „Némelyek, gondolkodván az emberi életnek hamar elmúlандó voltáról, az vizen való buborékhoz hasonlították azt, mint az Pannonius elegia 8. *Quam cito bullatae pluuius tumor interit undae. Tam postrema cito cui libet hora venit.*”

A vízi buborék érzékletes képe a régi magyar versekben is megjelenik. György deák „Bizonytalan voltát világ állapotjának” kezdetű, a „Szamos vize folytában”, 1593-ban szerzett énekének első három strófája mintha Janus Pannonius sorait visszhangozná.³³

Bizonytalan voltát világ állapotjának
Változását látjuk, ím, minden állatoknak,
Kik ma egészségben vagynak, holnap esnek
torkában az halálnak.

Ne örüljön senki, bátor, gazdagságának,
Ékes természetnek és szép ifjúságának,
Friss öltözetinek, aranynak, ezüstnek,
mert azok mind elmúlnak.

Vízi buborékhoz mi életünk hasonló,
Mezei virággal egyszersmind elmúlандó,
Nincsen ez világon oly erős alkotván,
ki lehessen állandó.

A tévesen Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonított, valójában Kornis Zsigmond (1578–1648) által 1629-ben írt³⁴ *Tintinnabulum tripudiantium*³⁵ című, a szerencse állhatatlanságáról szóló vers 63. és 93. strófájában is hasonló megfogalmazást találunk.³⁶

Mint *vízi buborék*, ezek elmúltanak,
Mint mezei virág, mind elhervadtanak,
Mint kéményből jött füst, mind eloszlottanak,
Mert nincsen állandó marhája világnak.

³² *Exequiae principales, azaz halotti pompa, mellyel ... Károlyi Zsuzsánnának ... földben takarításakor utolsó tisztesség tétetett 1622. esztendőben, májusban, júniusban és júliusban*, Gyulafehérvár, 1624 (RMNy 1306), 252–253.

³³ DÉZSI Lajos, *Régi magyar verseskönyvek ismertetése*, ItK, 1916, 317–319; *Répertoire de la poésie hongroise ancienne*, direction Iván HORVÁTH, Paris, 1992, 84 (182. sz.).

³⁴ PAP Balázs, *A Tintinnabulum tripudiantium szerzőségéhez*, ItK, 110(2006), 585–590.

³⁵ *Tintinnabulum tripudiantium, azaz a földi részeg szerencsének és dicsőségnek állhatatlan lakodalmában tombolók jóra intő csengettyűje...*, Pozsony, 1636 (RMNy 1658).

³⁶ A vers kezdete: „Mit halássz utánam, te orcátlan világ.” Lásd RMKT XVII/2, Bp., 1962, 175–219 (93. sz.).

Hasonló az élet téli verőfényhez,
Vízi buborékhoz és kristályüveghez,
Szalma tűz lángjához, s romlandó cseréphez
Estvéli árnyékhoz, egy napi vendéghez.

Petróczi Kata Szidónia epigrammájában a mulandó szerencséhez kapcsolódik a buborék képzete:³⁷

Állhatatlanságba állandó szerencse,
Keseredett szívek rettentő bilincse,
Kinek elmúlандó java s minden kincse,
Mint *vízi buborék*, akárki tekintse.

Előjön a *Valedictio Barbarae Wesselényi a charissima matre, Anna Lonyai* 2. strófájában:³⁸

Élete embernek egészen változó,
Mezei virághoz mindenben hasonló,
Vízi buborékkal hamar elmúlандó,
Semmi dolgaiban nem lehet állandó.

Jean Jacques Boissard 1588-ban kiadott emblémáskönyvében a *Homo bulla*, azaz *Az ember buborék* című metszet alá a következő epigrammát iktatta:³⁹

Fluxa quidem, et vana in nostra sunt omnia vita:
E Lachesis pendent omnia nostra colu.

³⁷ RMKT XVII/16, Bp., 2000, 399 (116. sz.).

³⁸ JANKOVICS József, *Kemény János versei és halálával kapcsolatos alkalmi költemények*, ItK, 1985, 113.

³⁹ *Ad Ioannem Pleierum Salisburgensem* = Iani Iacobi BOISSARDI Vesuntini *Emblematum liber*, Metis, 1588, 23 (saját fordításunk). – Az emblémára és az alája írt epigrammára Orlovsky Géza hívta fel a figyelmet.

Quam cito bullatae pluvius tumor interit undae,
Tam cito certa obitus cuilibet hora venit.

Minden hasztalan és ingó bizonyára a létben:
Lachesis guzsalyán foszlik ügyünk minekünk.
Mely gyorsan szétpukkad pocsolyán zápor buboréka,
Oly hamar, ez bizonyos, bárkit elér a halál.

A vers harmadik és negyedik sora Janus Pannonius Racacinus-elégiájából kiemelt idézet, mégpedig a 35. sor teljes, a 36. részbeni átvételével. Lehetséges tehát, hogy a vízi buborék hasonlata nem Janus elégiájából, hanem ebből az epigrammából került a bemutatott magyar énekekbe.

Visszatérve Hodászi Lukács prédikációjára, érdekesnek találjuk, hogy csupán négy sort idézett Janus Pannoniustól, mégpedig a Racacinust elsirató elégiából. Felmerül a kérdés, hogy a további négy verssort, amely az Andreola-elégiából való, vajon miért nem idézte ugyanott, ha ő hozta létre a belőlük kiemelt, nyolcsoros kontaminációt. Nem tudjuk erre a választ. Azt viszont érdemes megjegyeznünk, hogy az Andreola-elégia, miután Beatus Rhenanus 1518-ban Bázélban kiadta, a legismertebb Janus-versek egyike lett.⁴⁰ Azt pedig Mayer Gyula tanulmányából lehet tudni, hogy e gyászselégia első 14 verssora névtelenül, egy kis antológiába helyezve, már az ósnyomtatvány-korszakban többször megjelent.⁴¹

Az Andreola-elégia elejének nyolcsornyi részlete a 16. században igen érdekes összefüggésben vált széles körben ismeretessé. Martial d’Auvergne (1430 k.–1508), humanista néven Martialis Arvernus francia költő a párizsi bíróság ügyésze volt. *Arrêts d’amour*, azaz *Szerelmi ítéletek* című művében egy elképzelt szerelmi törvényszék 51 döntését írja le jegyzőkönyv formájában. Ebben a furcsa keretben, szimbolikus nevek mögé rejtve, megtörtént szerelmi eseteket, nyakatekertten kiagyalt helyzeteket ad elő, annak érdekében, hogy a szerelmi bíróság minél szórakoztatóbb módon ítélkezhessek. Modern kiadása Párizsban jelent meg, 1951-ben.⁴²

Martial d’Auvergne lovagkort tréfásan felidéző könyve talán a feledés homályába vesztett volna, ha a 16. században kézbe nem veszi egy lyoni ügyvéd, egy bizonyos Benoît de Court (1472–1533), humanista néven Benedictus Curtius Symphorianus, aki annyira komolyan vette a benne foglaltakat, hogy egy hatalmas antológiát szedegetett össze az ítéletek indoklásaihoz. A görög–római klasszikusoktól egészen a kortárs humanistákig terjedt ki a gyűjtőköre. Az eredeti francia szövegbe tűzdelt idézetsorokkal kibővített könyvet, *Aresta amorum* címmel, nyomtatásban is kiadta 1533-ban, Lyonban.⁴³ Nálunk Ráth-Végh István fedezte fel ezt a meglehetősen furcsa kiadványt, s írt róla mulattató esszét.⁴⁴

⁴⁰ CSAPODI Csaba, *A Janus Pannonius-szöveghagyomány*, Bp., 1981, 22, 57.

⁴¹ MAYER Gyula, *Janus Andreola-epitáfiumának szöveghagyományja = Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*, szerk. JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, 1996, 55–62.

⁴² Martial d’AUVERGNE, *Les arrêts d’amour*, éd. Jean RYCHNER, Paris, 1951, 273.

⁴³ *Aresta amorum*, cum erudita Benedicti CURTII Symphoriani explanatione, Lugduni, 1533.

⁴⁴ RÁTH-VÉGH István, *Szerelem, házasság*, Bp., 1963, 116–122.

Az *Aresta amorum* XXXIV. szerelmi ítélete egy olyan esetről szól, amelyben egy hölgy és egy férfi örökösei a bírák elé idézik a Halált, hogy visszapereljék tőle a két elhunytat; először a hölgyet, majd pedig az utána való bánatába belehalt férfit. Céljuk az, hogy méltóképp elbúcsúzhassanak tőlük, sőt festményt is készíttessenek legalább a hölgyről. A Halál azonban elhárítja magától a velük való kivételezést.⁴⁵ A Benoît de Court által ehhez az ítélethez kapcsolt antológiában a Halál hatalmáról szóló sok idézet egyike az a Janus Pannonius nevével együtt közölt, nyolcsoros versrészlet, amely a költő *De morte Andreolae* című elégiájának 5–12. sorait tartalmazza.⁴⁶

Respicit ad nullos Lachesis communis honores,
Nec curam ullius nobilitatis habet.
Parcere nec senibus, nec parcere novit ephebis,
Non a formoso continet ore manus,
Nulla fugat virtus indevitabile letum,
Non coacervatas mors reveretur opes,
Nec scit conspicuos gemmata veste tyrannos,
Nec regum matres, nec trepidare ducum.⁴⁷

Az idézett részlet első négy sora éppen ugyanaz, amely Báthory István tumbáján is olvasható. Az *Aresta amorum* rendkívül népszerű lett, s 1533 és 1731 között 25 kiadást ért meg, még hozzá négy különböző nyelven. Nos, nem lehetetlen, hogy e sok kiadás közül valamelyik Magyarországra is eljuthatott.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy a nyírbátori sírvers ügyes kompilátora, bárki is volt, a 17. század elején létrehozott egy hamis, jóllehet verssoraiban valódi Janus-epigrammát, Szirmay Antal pedig 1809-ben tudtán kívül vált az első Janus Pannonius-műfordítóvá.

⁴⁵ *Le XXXVIII. Arest = Aresta amorum, i. m.*, 235–246.

⁴⁶ *Uo.*, 238–239.

⁴⁷ *Andreolának, V. Miklós pápa és Fülöp bolognai kardinális anyjának halálára*, CSORBA Győző fordítása = JANUS PANNONIUS *Összes munkái*, 1987, 276–277:

Mert ugyanúgy nem néz senkit meg semmit a Párka,
Ősi nemesség, rang: megveti ő ezeket.
Nem kíméli a vént, és nem kíméli az ifjút,
S a gyönyörű arctól sem veszi vissza kezét.
Nincs oly erény, mely a biztos sírtól megmenekíthet,
Kincsek halmaira sem hederít a halál.
Nem torpan meg a zsarnok diszes göncei láttán,
Sem fejedelmek, sem hercegek anyja előtt.